МАГАБГАРАТА
МАУСАЛАПАРВА, АБО КНИГА ПРО ПОБОЇЩЕ ПАЛИЦЯМИ
КНИГА ШІСТНАДЦЯТА

Переклад з російської котрогось за виданням перекладу з санскриту Я.В. Василькова та С.Л. Невелевої

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.....2
КОМЕНТАРІ МАУСАЛАПАРВИ.....8

РОЗДІЛ 1

Вайшампаяна сказав:

З настанням тридцять шостого року правління, Юдхіштхіра, радість кауравів, став зауважувати недобрі ознаки. Подули різкі ураганні вітри, обрушуючи камені замість дощу, і птахи почали кружляти зліва направо. Назад повернули великі ріки, мороком заволокло сторони світу, з неба на землю падали метеори, розсипаючи дощем розпечене вугілля. Сонячний диск затягло, о царю, завісою, і на сході не було видно його променів крізь хмари. І у місяця, і у сонця з'явилося лиховісне триколірне сяйво з різкими чорними краями, відсвічуючи червоним, немов попіл. Ці й багато інших знамень з'являлися, о царю, день у день, віщуючи лихо і вселяючи тривогу в серце.

І тут, через якийсь час, цар куру Юдхіштхіра почув про винищення війська врішніїв у битві на палицях. Почувши про те, що впали Рама і Васудева, Пандава Юдхіштхіра покликав своїх братів і спитав: «Що будемо робити?». Впали у розпач пандави, почувши про загибель врішніїв, які схопилися між собою через прокльон брахманів. Адже погубити Васудеву було б рівнозначно тому, що висушити океан, тож герої не повірили в загибель Володаря лука Шранга. І все ж, довідавшись про битву на палицях, пандави, охоплені гірким сумом, поринули у розпач, сила їхнього духу була зломлена.

Так вістить розділ перший в Маусалапарві великої Магабгарати.

Розділ 2

Джанамеджайя спитав:

Яким робом, о владико, загинули, на очах у Васудеви андхаки разом із врішніями і бходжи, великі колісничні вої?

Вайшампаяна відповів:

У тридцять шостий рік по битві на Курукшетрі, велике лихо осягло врішніїв: спонукувані Часом, перебили вони палицями один одного.

Джанамеджайя мовив:

Ким були прокляті ті герої-врішнії та андхаки, які зустріли смерть, як і бходжи, о кращий з двічінароджених, — повідж мені докладно.

Вайшампаяна почав:

Побачили ті герої, на чолі з Сараною, що у Двараку з'явилися Вішвамитра, Канва і Нарада, багатий подвижництвом. Заморочені жезлом долі, виставили врішнійці перед собою убраного немов жінка, Самбу [1] і, підійшовши до святих мудреців, мовили: «Це дружина безмірного запалом Бабхру,[2] бажає він сина. Чи не відаєте ви, кого він породить на світ?». Почуй же, о царю, володарю людей, що відповіли на ці слова пустельники, ображені такою витівкою: «Це Самба, спадкоємець Васудеви, і породить він грізну залізну палицю на погибель усім врішнійцям і андхакам. Нею ви, лиходії негідні, піддавшись люті, знищите повністю весь свій рід, за винятком Рами із Джанарданою. Славний Рама, Озброєний плугом, розлучений із тілом, піде в океан, а Джара вб'є великого духом Крішну, коли він буде лежати на землі!». Ось що сказали, о царю, пустельники, коли їх спробували обдурити ті молодики, ниці духом, і очі цих ріши, коли вони поглядали, були червоні від люті. Зі словами: «Хай буде так!», ті пустельники направилися до Кешави.

Сказав тоді мудрий Згубник Мадгу врішніям, почувши таке і знаючи, чим усе закінчиться: «Це доля!». З такими словами Хрішикеша повернувся у свої світлиці. Не побажав володар світу відвернути призначений йому кінець. І ось, наступного дня породив Самба на погибель врішнійцям і андхакам величезну палицю, подібну кінкарі (*ракшас*). Про те, що з'явилася на світло прокляттям зачата грізна палиця, доповіли цареві, й цар у розпачі наказав стерти її на порох. За велінням царя, слуги кинули той порох ув океан і оголосили в місті наказ Ахуки:[3] «Відтепер, у жодному будинку врішніїв або андхаків, жоден городянин не повинен виготовляти хмільні напої. А якщо яка-небудь людина тайкома від нас буде де-небудь робитиме хмільне, то вона сама спорудить собі палю і живим, разом з ріднею, сяде на неї!». Тоді всі люди, довідавшись про наказ того царя, великого духом, зі страху перед царем почали дотримуватися заборони.

Так вістить розділ другий в Маусалапарві великої Магабгарати.

Розділ 3

Вайшампаяна продовжив:

В той же час, навколо будинків усіх врішніїв разом з андхаками постійно кружляв Кала, причому навіть тих, які трималися. Незвичайного вигляду, темношкіра, жахливої зовнішності, безволоса людина заглядала у хати врішнійців, ніким не видима. Щодня налітали страшні урагани на погибель врішнійцям і андхакам, змушуючи здійматися від жаху волоски на тілі. На вулицях, засіяних осколками перлів, з'явилися величезні пацюки, у хатах врішнійців тривожно кричали птахи, і цей лемент не змовкав ні вдень, ні навіть уночі. Журавлі наслідували уханню сов, а кози — виттю шакалів, о бгарато! Білі, червононогі птахи, посланці Часу, бродили замість голубів біля хат врішнійців і андхаків. У корів народжувалися ослята, у мулів — верблюденята, у собак — кошенята, а у мангустів — щурята. Врішнії не відчували сорому чинячи гріховні діяння, зневажаючи брахманами, предками і навіть богами. Вони перестали поважати наставників, крім Рами

із Джанарданою. Дружини обманювали чоловіків, а чоловіки — дружин. Палаюче світило, багате сяйвом, рухалося по колу зліва направо, випускаючи по черзі то сині, то червоно-криваві промені. На сході й на заході над тим містом, Творець дня щораз, постійно з'являвся в оточенні людиноподібних хмар-кабандхів.[4]

О бгарато, володарю людей! Ледве подавали приготовлену на кухні з великим старанням, найчистішу їжу, як у ній заводилися хробаки. Коли проголошувався сприятливий день і великі духом чоловіки поринали в молитви, чувся тупіт, але нікого не було видно. Усі спостерігали, як планети знову і знову зіштовхуються одна з одною, налітаючи на сузір'я, і людям ніяк було не відшукати своє власне, під знаком якого вони народилися. Звукам Панчаджаньї вторило з усіх боків з осель врішнійців і андхаків страшне ревіння ослів. Хрішикеша, бачачи, як повернувся Час, на молодика тринадцятого дня, зустрівшись із городянами, вимовив: «Це знову вчинено Раху — чотирнадцятий день місяця став нині п'ятнадцятим, нам на погибель, як і тоді, під час бою бгаратів!». Подумки звернувшись до тих часів, обмірковуючи події, Джанардана, Згубник Кешина, зрозумів, що вже наступив тридцять шостий рік після битви. Наблизилося те, що пророчила в розпачі Гандхарі, втративши вбитими родичів, змучена зажурою за синами. «Трапилося те, про що говорив колись Юдхіштхіра, коли вже вишикувалися для бою війська, побачивши грізні знамення!», — вимовивши ці слова, Васудева, намірився сприяти виконанню цих пророцтв і звелів містянам, о згубнику недругів, відправитися в паломництво до святих місць. За наказом Кешави, слуги проголосили: «Слід вам, бики-мужі, здійснити похід до океану!».

Так вістить розділ третій в Маусалапарві великої Магабгарати.

Розділ 4

Вайшампаяна вів далі:

Вночі по Двараці носилася з реготом Калі — жінка з жовтими зубами, проникаючи в дома і несучи із собою сплячих жінок. Було помічено, що найжахливіші ракшаси викрадають прикраси, парасолі, прапори і обладунки. На очах у врішніїв піднеслася в небо залізна чакра з алмазною серцевиною, подарована Крішні Агні. Дарука бачив, як коні, запряжені в небесну колісницю, кольором подібну Адітьї, помчали її геть. Четвірка відмінних коней, швидких, мов думка, злетіла над океаном. Апсари потягли вгору два великих, глибоко шанованих прапора Рами і Джанардани — Талу (*пальма*) і Супарну (*Гаруда*). День і ніч звучали тоді слова: «Варто відправитися в паломництво по святих місцях». Бажаючи покинути місто, врішнійці й андхаки, великі колісничні вої, мужі-тури, разом з мешканцями жіночих світлиць вирішили йти в паломництво. Андхаки і врішнійці заготовили тоді їжу — страви і напої, багато різного виду хмільного, вдосталь м'яса. Потім, випивши вина, на візках, конях і на слонах, прославлені яскраво-полум'яні вої покинули межі міста.

У призначеному місці — тіртсі Прабхаса, розташувалися ядави, разом із дружинами, начебто вдома, маючи удосталь їжі та напоїв. Почувши, що ті влаштувалися на березі океану, знавець Йоги Уддхава (*радник Крішни*), який осяг зміст подій, попрощався з тими героями і покинув їх. Але Харі, передбачаючи загибель врішніїв, не побажав утримувати його, коли той, великий духом, шанобливо склавши долоні, попрощався й пішов. Осягнуті Часом, врішнійці з андхаками, великі колісничні вої, дивилися, як віддаляється Уддхава, огортаючи своїм запалом небо і землю.

Чисту їжу, призначену брахманам, кидали вони мавпам, наситивши її винними парами. І ось, прямо в Прабхасі, серед полум'яних воїв почалося страшне пияцтво, до якого під звуки сотень музичних інструментів приєдналися в безлічі танцюристи й міми. У присутності Крішни віддавалися узливанням Рама і Крітаварман, Ююдхана, Гада, Бабхру. І тут, посеред зборів, Ююдхана, збуджений хмелем, кинув Крітавармaну, глумливо посміхаючись: «Який кшатрій з тих, що користуються повагою, посмів би вражати воїв, які сплять наче мертві! Не простять тобі, Хардікьє, ядави того, що тобою вчинено!». Коли вимовив це Ююдхана, Прадьюмна, кращий з колісничних воїв, шанобливо погодився з тими його словами, також виявивши презирство Хардікьї. Тоді Крітаварман, у страшній люті вимовив, шуйцею зробивши презирливий жест у його бік: «Чи ж не тобою, героєм, був повалений у бою найжорстокішим ударом ледь живий Бхурішравас, руки якому було відсічено!».

Почувши ці слова, розгніваний Кешава, згубник ворожих героїв, кинув сердитий погляд з-під лоба на мовців. Сатьякі нагадав Згубникові Мадгу історію дорогоцінного каменю Сьямантака, що був колись у Сатраджита.[5] Почувши про це, розгнівана Сатьябхама (*дружина Крішни*), ридаючи, кинулася на груди Кешави, викликавши тим самим невдоволення Джанардани. Тут розгніваний Сатьякі, піднявшись, вимовив такі слова: «Піду я шляхом п'ятьох синів Драупаді, Дхріштадьюмни і Шикхандіна — істиною в тому клянуся. Були вони вбиті уві сні цим лиходієм — безчесним Крітаварманом, разом із сином Дрони під час вигублення ними сплячих, о стрункостанна! Нині дійшли кінця — його вік і слава!». Із цими словами, в присутності Кешави, в люті налетів він на Крітавармана, і мечем зніс йому голову. Тоді Хрішикеша кинувся до Ююдхани, який вражав усюди інших воїв, прагнучи зупинити побоїще. Всі бходжі та андхаки, спонукувані мінливістю Часу, о великий царю, у єдиній лаві оточили Шайнею (*Сатьякі*). Побачивши, як вони швидко мчаться, Джанардана, полум'яний, не розгнівався на розлютованих воїв: знав він — такий поворот колеса Часу. Ті ж, захмелілі, спонукувані люттю, почали обрушувати на Ююдхану блюда з недоїдками. Син Рукміні примчався негайно ж, поки били Шайнею, бажаючи звільнити сина Шині. Схопився він із бходжами, Сатьякі ж — з андхаками, але тих було багато і були вбиті вони обоє на очах у Крішни. Побачивши, що впали його син і

Шайнея, нащадок Яду Кешава, в гніві схопив жмут трави ерака. Перетворився цей жмут на грізну залізну палицю, подібну ваджрі, й нею Крішна почав бити тих, хто був перед ним. Тоді андхаки, бходжі, шайнейї і врішнії, спонукувані Часом, почали бити палицями один одного. Хто б з них не хапався, розлютований, за ераку, здавалося, що та перетворюється на ваджру, о царю-володарю! Кожна травинка начебто б ставала палицею, і знай же, о царю, — все це наслідок кари, насланої брахманами. Яку б травинку, о царю, не метали вони, виявлялася вона міцною палицею, подібною ваджрі, раз у раз вражаючи суперника. Син вражав батька, а батько — сина, о бгарато. Розохотившись, носилися вони, топчучи один одного. Немов у вогонь метелики, падали додолу кукури і андхаки, але ніхто із приречених на смерть і не думав про втечу. Дивлячись на це, міцнорукий Згубник Мадгу стояв нерухомо, здійнявши свою палицю: знав він, що такий поворот Часу. Однак, побачивши поваленими Самбу, Чарудешну, Прадьюмну і Аніруддху, о бгарато, розлютився Мадгава. І бачачи, що впав брат його Гада, у шаленому гніві, Крішна, володар лука Шранги, чакри й палиці, заходився винищувати всіх поспіль. Почуй про те, що сказали Дашарсі Дарука і полум'яний Бабхру, підкорювач ворожих фортець, коли той бив воїнство: «О Бхагаване Ачьюто! Більшість воїв тобою знищена. Давай пошукаємо тепер сліди Рами та відправимося туди, де він перебуває!».

Так вістить розділ четвертий в Маусалапарві великої Магабгарати.

Розділ 5

Вайшампаяна сказав:

Тоді Кешава, Бабхру і Дарука рушили по сліду Рами, і побачили вони під самотнім деревом безмірно відважного Раму зануреним у роздуми. Наблизившись до нього, величний Крішна наказав Даруці: «Рушай скоріше до куру і розкажи Партсі Арджуні про велике побоїще ядавів. Нехай Арджуна скоріше поспішить сюди, почувши про те, як загинули ядави через прокляття брахманів!». Коли так йому було сказано, Дарука, зовсім впалий духом, на колісниці відправився до куру. Коли пішов Дарука, Кешава, побачивши неподалік Бабхру, сказав йому такі слова: «Іди скоріше, щоб захистити жінок, аби дасью, які прагнуть наших багатств, не завдали їм шкоди». За велінням Кешави рушив Бабхру в дорогу, змучений пияцтвом, страждаючи через загибель родичів. І ось, коли він був ще недалеко від Кешави, його на ходу раптово наздогнала смерть через прокляття брахманів — величезна палиця злетіла з молота мисливця. Побачивши, що Бабхру вбито, Крішна гукнув до свого старшого брата: «Почекай мене, Рамо, на цьому місці, поки я передам жінок під захист родичів». Потім, з'явившись у місто Двараваті, Джанардана звернувся до батька свого: «Захисти ти всіх наших жінок, чекаючи приходу Арджуни, Завойовника багатств! На околиці лісу мене очікує Рама, і нині я зустрінуся з ним. Бачив я побиття ядавів, як колись — загибель царів, биків-куру, і не в силі тепер дивитися на місто ядавів, де більше немає нащадків Яду! Почуй же від мене про те, що я маю намір зробити: вийшовши в ліс, вершити разом з Рамою подвижництво». Із цими словами Крішна торкнувся головою стіп батька і кинувся геть. І тут голосні лементи дітей і жінок оголосили те місто. Почувши стогони жінок, Кешава обернувся і вимовив: «У місто прийде Арджуна Савьясачин, найгідніший з мужів. Він і позбавить вас від напасті». Потім Кешава направився в той самий ліс, де і побачив Раму на самоті.

Погляду його показався величезний білий змій (*Шеша*), що вирвався з рота Баларами, зануреного в Йогу, і прямо на очах у Крішни він, величний, кинувся до океану. Тисячоголовий, з каптурами мов гори, із червоною пащею, покинув він тіло Рами, і океан разом із чудовими нагами і священними річками прийняв його належним чином. Каркотака, Васукі й Такшака, Прітхушравас, Варуна і Кунджарі, Мішрин, Шанкха, Кумуда, Пундаріка, наг Дхрітараштра, великий духом, Храда, Кратха, Шитікантха, неперевершений запалом, два нага — Чакраманда і Атішанда, Дурмукха, перший серед нагів, і Амбаріша, а також сам цар Варуна, піднявшись назустріч, о царю, привітали його гостинно, виявляючи йому пошану підношенням напою аргхья і води для омивання ніг. Після того, як пішов з життя брат його Рама, Васудева, наділений непомірним запалом, прозріваючи божественним оком будь-який шлях живих, блукав, занурений у думи, пустельним лісом і, нарешті, приліг втомлений на землю. Ясно представилося йому тоді все, що було в словах, сказаних колись Гандхарі. Згадав Крішна й те, що вимовив Дурвасас, коли обмазував його залишками пайяси.[6] Обмірковуючи побоїще андхаків і врішніїв, а також загибель воїв-куру, великий чеснотою Крішна зрозумів, що настав час його смерти, і приступився до смиренності почуттів. І ось, придушивши свої почуття, розум і мову, Крішна приліг, занурений у велику Йогу, і тут, у тому краю, з'явився грізний мисливець Джара (*Старість*), що переслідував оленя. Прийнявши за оленя лежачого Кешаву, зануреного в Йогу, мисливець Джара миттєво стрілою вразив його у п'яту і потім наблизився до того самого місця, щоб наздогнати звіра. Тут мисливець побачив зануреного в Йогу багаторукого мужа, одягненого в жовте. Розуміючи власну провину, у розпачі він припав головою до його стіп, а Крішна, великий духом, утішив його і негайно ж злетів угору, покривши благодаттю небо і землю.

Коли він досяг небес, назустріч йому вийшли Васава разом з Ашвінами, рудри, Адітьї, Васу і вішви, пустельники, сіддхи й перші серед гандхарвів разом з апсарами. Тоді, о царю, грізнополум'яний Бхагаван Нараяна, невичерпне джерело життя, наставник у Йозі, великий духом, покривши благодаттю небо і землю, отримав незрівнянне місце на небесах. Зустрівшись із богами та ріші, о царю, Крішна прийняв почесті від схилених перед ним чаранів, перших серед гандхарвів і кращих з апсар, сіддхів і садхьїв. Боги привітали Ішу,

о царю, перші серед пустельників славили його словами, гандхарви, наблизившись, співали йому хвалу, і Пурухута (*Індра*) радісно звернувся до нього з вітанням.

Так вістить розділ п'ятий в Маусалапарві великої Магабгарати.

Розділ 6

Вайшампаяна продовжив:

Між тим Дарука, з'явившись до куру, зустрівся з партхами, великими колісничними воями, і розповів про те, як врішнії схопилися один з одним у битві на палицях. Почувши про те, що загинули нащадки Врішні разом із бходжами, кукурами і андхаками, пандави, осягнуті горем, перебували в душевному сум'ятті. Тоді Арджуна, милий Кешаві друг, попрощався з братами і відправився побачити свого вуя (*батька Крішни*), мовивши: «Не може такого бути!». Прибувши разом з Дарукою в краї врішніїв, о могутній, побачив герой Двараку — була вона немов дружина, що втратила свого чоловіка. Ті жінки, яких раніше захищав Крішна Володар світу, втративши свого захисника, зойкали, бачачи тепер захисника у Партсі. В оточенні Васудеви було шістнадцять тисяч жінок. Побачивши прийшлого Арджуну, підняли вони голосний лемент. При зустрічі з ними, які втратили й Крішну, і своїх синів, Арджуна, заливаючись слізьми, не міг дивитися на них.

Уподібнилася Дварака грізній річці Вайтарані (*ріка смерті*), тягненої арканами Часу, лише водами цієї ріки служили тіла врішніїв і андхаків, рибами — коні, човнами — колісниці, шумом потоку — звучання вадітр і гуркіт колісниць, величезними чорториями — тіртхи з житлами, скупченням твані — дорогоцінні камені, насипними валами — гірлянди, річковим вирами — колісничні проїзди, тихими заплавами — перехрестя доріг, а величезними водними чудовиськами — Рама й Крішна. Такою побачив мудрий Арджуна Двараку. Позбавлена биків-врішніїв, втративши свою красу, безрадісна, була вона подібна до лотосового ставка в мороз. Побачивши такою Двараку, дивлячись на дружин Крішни, заридав уголос Партха і упав на землю. Сатья (*дружина Крішни*), дочка Сатраджита, і Рукміні, о володарю народів, наблизившись до Завойовника багатств, стали поруч нього, проливаючи сльози. Потім, піднявши з землі, посадили вони великого духом Арджуну на золотий трон і безмовно встали обабіч нього. Тоді, уславивши Говінду, поговоривши з жінками й утішивши їх, відправився герой побачитися зі своїм вуєм.

Так вістить розділ шостий в Маусалапарві великої Магабгарати.

Розділ 7

Вайшампаяна продовжував:

Побачив бик-куру Арджуна великого духом героя Анакадундубху,[7] який лежав, змучений журбою за синами. Міцнорукий, широкогрудий Партха з очима, повними сліз, припав до стіп стражденного Васудеви, тужачи ще сильніше, о бгарато! Міцнорукий старець, обома руками обійняв Арджуну і, оплакуючи своїх синів, згадуючи всіх братів, синів, онуків од синів і дочок, у розпачі запричитав.

Васудева сказав:

Дивлюся і не бачу я тут, о Арджуно, тих, які перемагали сотнями й царів, і дайтьїв, а я усе ще живий, і ніяк мені не вмерти! О Партхо Арджуно, з вини тих твоїх улюблених учнів, які були завжди високошановані, прийшли до загибелі врішнії. Ті двоє, які славляться серед героїв-врішніїв великими колісничними воями, — Юудхана і Прадьюмна, яких у бесідах згадуєш ти постійно, о тигре серед куру, так само, як Крішна, мій син, — саме ці двоє, о Завойовнику багатств, стали причиною погибелі врішніїв. Але я не звинувачую Шайнею і Хардікью, Акруру і Раукмінею, о Арджуно, бо істинна причина тут — прокляття брахманів. Володар світу, Згубник Мадгу, що напав колись, о Партхо, на Кансу і Кешина, позбавивши їх життя, той, хто зробив те ж саме і з царем народу чеди, осліпленого своєю міццю, і з царем нішадів Екалавьєю, хто здолав калінгів і магадхів, гандхарців, царя Каші й царів землі пустельної, царів східних, південних і гірських країв, тепер байдужо дивився на цю напасть!

Побачивши, що лежать убитими його сини та онуки, друзі й брати, так він сказав мені: «Нині, о мужетуре, прийшов кінець цьому роду. У місто Двараваті прийде Бібхатсу, і треба йому розповісти, як сталося велике винищування врішніїв. Почувши про загибель ядавів, могутній запалом, він поспішить сюди, о володарю, — немає в мене в тому сумнівів. Знай, що Арджуна — це я, а я — це Арджуна, і пам'ятай, о Мадгаво: що він не скаже, слід це виконати. Пандава Бібхатсу, в призначений час, візьме на себе турботу про жінок ваших і дітей, а для тебе зробить поминальне жертвопринесення. Місто ж це, зі сторожовими вежами на стінах, коли піде Завойовник багатств, раптово затопить море. Я ж віддамся приборканню плоті в одному святому краї та почну відтепер чекати свого часу разом із премудрим Рамою». І з цими словами володар Хрішикеша, незбагненно відважний, покинув мене разом з малими дітьми й направився у невідомий мені край. Думаючи про двох братів твоїх (*Раму й Крішну*), великих духом, про страшне побиття родичів, змучений горем, більше я не прийму їжі. Не буду я їсти і відмовляюся жити. Благо — з'явився ти, Пандаво! Зроби ж усе без винятку так, як було сказано Крішною, о Партхо! Це царство — твоє, о Партхо, як і жінки, і скарби. Я ж позбудуся життя, о нищителю недругів, яким би не було воно дорогим.

Так вістить розділ сьомий в Маусалапарві великої Магабгарати.

Розділ 8

Вайшампаяна вів далі:

Коли так було сказано його дядьком, Бібхатсу, згубник недругів, пригноблений, звернув свої слова до Васудеви, душа якого була сповнена суму: «Не в силі я, дядьку, більше дивитися на цю землю, де не залишилося, о володарю, ні найвідважніших серед врішніїв, ні Мадгу. І цар Юдхіштхіра, і Бгімасена, і Пандава Сахадева, і Накула, і Яджнясені — усі шестеро ми єдині у своїх прагненнях. До того ж Час рухається неухильно до відходу царя з життя. Знай, о кращий зі знавців того, що стосується Часу, — для нього цей Час настав. Проте, я візьму під свою опіку і відведу в Індрапрастху всіх жінок врішніїв, старих і дітей, о згубнику недругів!». Сказавши так, Завойовник багатств звернувся до Даруки з такими словами: «Бажаю я негайно зустрітися з радниками героїв-врішніїв».

Вимовивши це, герой Арджуна, журячись за великими колісничними воями, вступив у Судхарму,[8] Збори ядавів. Ледве розташувався він на сидінні, з'явилися туди й оточили його всі піддані — брахмани й містяни. До них до усіх, душею засмучених, притихлих, пригнічених, звернувся Партха, сам ще більше засмучуючись: «Я особисто відведу врішніїв з андхаками в Шакрапрастху, а все це місто затопить море. Приготуйте візки, візьміть із собою різні коштовності, а вашим царем у Шакрапрастсі стане Ваджра. На сьомий день, тільки-но підніметься ясне сонце, всі ми підемо звідси, тож негайно збирайтеся!».

Коли вимовив це Партха, невтомний у діяннях, містяни негайно ж почали готуватися в дорогу, тривожачись про власний добробут. Останню ніч, Партха провів у світлицях Кешави, сповнившись раптово великого сум'яття від горя. І ось, тільки-но розвиднило, полум'яний Васудева Шаурі, великий запалом, з'єднавшись із Атманом, пішов найвищим шляхом. Страшний крик піднявся тоді в світлицях Васудеви — гірко квилячи, ридали жінки. Всі вони, простоволосі, скинувши прикраси та вінки, жалібно голосячи, били руками себе в груди. Девакі, Бхадра, Рохіні й Мадіра, кращі серед жінок, вирішили піти за своїм чоловіком. І от, о бгарато, разом з великим, який тягли люди, візком, де лежав Шаурі під безліччю гірлянд, Партха наказав виступити в путь. Усі без винятку городяни, жителі Двараки, звідусіль стікалися до нього, о муже-туре, убиті горем через лихо. Перед цим візком ішли жерці, рухалися палаючі вогні й парасоль, що був при ньому під час Ашвамедхи. Супроводжували цього героя ошатно одягнені царські дружини в оточенні тисяч жінок і тисяч родичів.

Розташувавшись у тому самому місці, що було при житті до душі Васудеві, великого духом, вони зробили жертвоприносення пітрімедха. Чотири дружини сина Шури, кращі серед жінок, пішли за героєм у розпалений вогонь, пішовши в той же світ, що і чоловік. Син Панду віддав його вогню разом із чотирма дружинами, намастивши сандалом і різними пахощами. Пролунав тріск розпаленого вогню, багатого сяйвом, і полилися звуки саманів, які співали, ридаючи, люди.

Потім усі юні герої-врішнії, очолювані Ваджрою, а також жінки, зробили поминальне узливання води в ім'я великого духом батька Крішни. Наказавши виконати цей обов'язок, Пхалгуна, який неухильно дотримується дхарми, направився туди, о туре-бгарато, де впали врішнії. Побачивши тих, полеглих у побоїщі, безмірно занудьгував кауравья Арджуна, але виконав вчасно, що слід. Згідно старшинства були зроблені всі обряди над тими, які впали через проклін брахманів, убиті палицями, на які перетворилася трава ерака. Потім, відшукавши тіла обох героїв — Рами й Васудеви, він звелів умілим служителям віддати їх вогню. Зробивши над ними, як личить, останні обряди, на сьомий день Пандава піднявся на свою колісницю і в супроводі колісниць із запряженими в них конями, разом з коровами, верблюдами і ослами, спішно рушив шляхом. За великим душею Завойовником багатств, сином Панду, ішли, ридаючи, зломлені горем дружини героїв-врішніїв.

За велінням Партхи, жінок, які втратили своїх героїв-чоловіків, разом зі старими й дітьми, оточували шляхом слуги, кіннотники й колісничні вої андхаків і врішніїв, а також жителі міст і селищ. Погоничі слонів ішли поруч із гороподібними слонами; з'єднавшись із тими, хто охороняє у битві ноги слона, ішли вони разом з добірними воями. Сини андхаків і врішніїв, всі як один вірні Партсі, брахмани, кшатрії, вайшьї та шудри, маючи величезні багатства, а також шістнадцять тисяч мешканок жіночих світлиць палацу, ішли, ведені Ваджрою, онуком мудрого Васудеви Крішни. Ішло з ними багато тисяч, десятки тисяч, міріади жінок бходжів, врішніїв і андхаків, які втратили вбитими своїх охоронців. Партха, кращий з колісничних воїв, підкорювач ворожих фортець, ніс велецінну чакру Врішнійця, яка блискає, мов океан.

Коли вийшов народ, води океану, притулку макарів, заструменіли у Двараку, яка буяла скарбами. Побачивши те диво, мешканці Двараки рушили ще швидше, примовляючи: «Це доля!». Завойовник багатств вів врішнійських жінок, роблячи зупинки у прекрасних гаях, на горах і біля рік. Досягши квітучої Панчанади (*П'ятиріччя*), мудрий, могутній Арджуна зробив привал у цьому краю, багатому коровами, зерном і домашньою худобою. І тут хіть обійняла дасью, коли вони побачили, що жінок, котрі втратили своїх мужів, веде один Партха, о бгарато! Абхіри, вершителі злодіянь, неприємні виглядом, втративши розум від жадібности, зібралися всі разом, щоб радитися: «Арджуна лише один здатний боротися, веде він за собою старих і малих, які втратили своїх захисників, обходячи нас стороною. Позбавлені сили ті вої». І тоді тисячі дасью, озброївшись ціпками, налетіли на врішніїв, хапаючи здобич. З потужними левиними кличами нападали вони на кожного. Спонукувані мінливістю Часу, рвалися вони до багатства. Тоді міцнорукий Арджуна

Каунтейя, разом із супутниками зупинився і, немов би насміхаючись, сказав їм: «Гетьте, якщо не бажаєте зустріти смерть, ви, які не відають, що таке дхарма! Не скаржтеся, якщо тепер же впадете, простромлені моїми стрілами!». Так сказав їм цей герой, але вони, не почувши його слів, в осліпленні налетіли на людей, які всіляко намагалися їм протистояти. Тут Арджуна почав натягати свій великий божественний лук Гандіву, не знаючий зносу, але вдавалося це йому немов би з деяким зусиллям. Із зусиллям, посеред безладної сутички, він натягнув тятиву і подумав було про небесну зброю, але не зміг викликати її у пам'яті. Побачивши в цьому дуже поганий знак — втрати сили своїх рук у бою, прийшов він у замішку через те, що втратився тої потужної небесної зброї.

Всі вої-врішнії, ті, що їхали на слонах, конях і колісницях, були не в силі відбити схоплених людей. Серед бійки між собою супротивників через багатьох жінок, Партха сам намагався захистити їх, однак на очах у всіх воїв усюди вели абхіри найпрекрасніших з жінок, інші ж ішли з власної волі. Тоді Партха, могутній Завойовник багатств, супроводжуваний тими, хто був на службі у Врішнійця, почав стрімко бити дасью стрілами випущеними з Гандіви. Але вмить, о царю, закінчилися його влучні стріли — колись безкінечні, які споживали кров з відкритих ран, вони раптово скінчилися. Виявивши, що стріли його закінчилися, пригнічений горем через це лихо, Арджуна, син Пакашасани, почав бити тоді дасью кінцем свого лука. Прямо на очах у Партхи, о Джанамеджайє, звідусіль стікалися млеччхи, захоплюючи кращих серед жінок врішнійців і андхаків. Могутній Завойовник багатств зрозумів — це доля, і, поринувши в розпач від впалого на нього лиха, лише важко зітхав. Через те, що не стало його чарівної зброї, зникла могутність рук, і що він не володів більше своїм луком та повністю втратив стріли, зажурився Партха, о царю, розуміючи — це доля. Тоді він зупинився, о царю, і вимовив: «Нічого більше немає у мене».

Але ось велемудрий Арджуна, разом із залишками жінок, і скарбами, більша частина яких була викрадена, добрався до Курукшетри. Привів тоді Завойовник багатств, кауравья, жінок врішніїв, тоді як інші були викрадені дасью, і розселив їх у різних місцях. Сина Хардікьї, а також дружин царя Бходжи, які вціліли після нападу млеччхів, відправив Партха, кращий серед мужів, у місто за назвою Мартікават, а старих, дітей і жінок, всіх тих, хто втратив героїв-захисників, Пандава взяв із собою і оселив у Шакрапрастсі. Вірний душею дхармі, послав він улюбленого сина Юудхани Сатьякі на берег Сарасваті, опікуватися старими та дітьми. Згубник ворожих героїв Арджуна, поставив Ваджру правити в Індрапрастсі, але дружини Акрури, як Ваджра їх не вмовляв, вийшли самітницями, тоді як Рукміні, Гандхарі, Шайбья, Хаймаваті й цариця Джамбаваті віддали себе вогню Джаташедасу. Сатьябхама й інші високоповажні дружини Крішни відправилися в ліс, о царю, затвердившись у намірі віддатися подвижництву. Жителів Двараки, тих людей, які супроводжували Партху у поході, Джайя, обдарувавши по заслугах, доручив Ваджрі. Завершивши вчасно ці справи, Арджуна дав волю сльозам, а потім пішов побачитися із Крішною Двайпаяною, у його оселю.

Так вістить розділ восьмий в Маусалапарві великої Магабгарати.

Розділ 9

Вайшампаяна продовжив:

Вступив, о царю, Арджуна в ашрам правдоречивого пустельника і побачив сина Сатьяваті сидячим у повній самотності. Наблизившись до того знавця дхарми, який вершив велику обітницю, Партха став перед ним і привітав його, назвавши своє ім'я: «Я — Арджуна». «Ласкаво просимо!», — відповів йому пустельник, син Сатьяваті, а потім великий подвижник, задоволений, сказав: «Сідай!». Бачачи, що Партха зовсім упав духом, зітхає, пригноблений знову і знову, звернувся до нього Вьяса: «Виглядаєш ти так, немов покинула тебе Шрі. Або вбитий тобою той, хто не був героєм за народженням, або ж убитий тобою брахман, чи ти сам переможений на прі? Не упізнаю я тебе, о туре-бгарато, — що це? Якщо мені слід почути в чому справа, о Партхо, ти повинен розповісти скоріше».

Арджуна сказав:

Осінений Шрі, Крішна, тіло якого — немов грозова хмара, а очі — як величезні лотоси, разом з братом своїм Рамою, покинувши тіло, пішов на небеса. В тіртсі Прабхаса трапилася страшна, руйнівна для героїв погибель відважних врішніїв, у битві на палицях, через прокляття брахманів. Багатосильні, великі духом, гордовиті начебто леви, герої — бходжі, врішнійці та андхаки — винищили один одного, о брахмане, у тій битві. Володіючи палицями, дрючками, списами, з руками, подібними тим же дрючкам, були вбиті вони травинками ераки — бачиш, як повернувся Час. Упало п'ять сотень тисяч тих міцноруких воїв, зустріли погибель вони, схопившись один з одним.

Знову і знову подумки я повертаюся до загибелі безмірно могутніх ядавів і славного Крішни, однак не в змозі осягнути цього. Адже, як не може висохнути океан, як не зійде з місця гора, як не обрушиться небо і не стане холодним вогонь, так само, я гадаю, не можна повірити в загибель Володаря лука Шранга. І не бажаю я залишатися тут, у цьому світі без Крішни. Почуй, о багатий подвижництвом, ще про одне лихо. Серце моє розривається, тільки-но я про те подумаю: абхіри, із засідки в Панчанаді, переслідуючи нас, у мене на очах, о брахмане, захопили в бою тисячі жінок-врішніїв. Взяв я свій лук, але не зміг його до кінця натягнути: не було сили в руках, як колись. Не стало в мене різноманітної зброї, о великий пустельнику, й стріли мої вмить повністю скінчилися.

Я нині не бачу того чоловіка, безмірного духом, який тримає мушлю, чакру й палицю, чотирирукого, одягненого в жовте, темношкірого, з очима, довгастими, як пелюстки лотосу, того героя, найбільшого блиском, що мчався, стоячи спереду на моїй колісниці, спопеляючи ворожі полки; того, хто міццю своєю обпалював спочатку війська недруга, а потім я знищував його стрілами, випущеними з Гандіви. Не бачачи його, я перебуваю в тузі й немов би впав у нерішучість, о найгідніший. Дух мій у сум'ятті, ніяк не знайти мені спокою. Без героя Джанардани я не винесу життя. Коли я почув про те, що Вішну пішов зі світу, змішалися для мене сторони світу. Загинули мої родичі, зникла сила моя, і я приречений на блукання, спустошений. Ти повинен наставити мене, о найгідніший, — що для мене благо.

В ь я с а м о в и в :

Спалені прокльоном брахманів, загинули великі колісничні вої — врішнійці й андхаки, о тигре серед куру, але ти не повинен за ними сумувати: така вже доля, що випала великим душею воям. Тому і Крішна допустив це, хоча й міг запобігти. Адже Крішна був здатний зруйнувати три світи з усім рухомим і нерухомим, а не те що відвернути прокляття мудрих брахманів. Древній ріши Васудева, велеокий, чотирирукий, що тримає чакру й палицю, той, хто прямував уперед на твоїй колісниці, із прихильності до тебе полегшив ношу землі, звільнивши увесь світ, і вийшов на приналежне йому найвище місце. Тобою, о міцнорукий туре-бгарато, разом із Бгімасеною і близнюками, великий подвиг зроблено на землі в ім'я богів.

Думаю я, о туре-куру, що ви успішно впоралися із цим завданням, тепер же прийшов час покинути цей світ — ось що вважаю я благом для вас. Сила, розум, духовний запал, здатність до пізнання існують, о бгарато, у добрі часи, але вони висихають у часи протилежні. Корінь усьому, — той Час, він є насіння світу, о Завойовнику багатств, і Час же знову вбирає в себе суще, по своїй волі. Хто був сильний, стає безсилим, хто був тоді володарем, підкоряється іншим. Твоя чарівна зброя, виконавши те, що було їй призначено, опинилася там, звідки потрапила до тебе, однак наступить строк, і буде вона знову у твоїх руках. Час вам, о бгарато, піти найвищим шляхом, ось у чому, вважаю я, для вас превелике благо, о туре-бгарато!».

Вислухавши ці слова Вьяси, безмірного запалом, з його дозволу відправився Партха в Місто слона. Вступивши в це місто, наблизився герой до Юдхіштхіри й повідав йому про те, що трапилося із врішніями й андхаками.

Так вістить розділ восьмий в Маусалапарві великої Магабгарати.

КОМЕНТАРІ МАУСАЛАПАРВИ

[1] *Самба — син Крішни від Джамбаваті.* *(вгору)*

[2] *Бабхру — один із врішніїв; так само зветься Вішну-Крішна.* *(вгору)*

[3] *Ахука — цар, прадід Крішни.* *(вгору)*

[4] *хмар-кабандхів — лиховісний образ хмар-кабандхів, схожих на обезголовлені тіла, позбавлені кінцівок, характерні для есхатологічного контексту.* *(вгору)*

[5] *Сьямантака, ... у Сатраджита — Сьямантака - дорогоцінний камень-амулет Крішни, що дістався Сатраджиту, батькові його дружини Сатьябхами від бога Сонця і, що згодом опинився у Крішни.* *(вгору)*

[6] *Пайяса — блюдо з рису, звареного в молоці. Як пояснює перекладач «Магабгарати» К. М. Ґангулі, текст містить посилання на епізод перебування Дурвасаса гостем у будинку батьків Крішни, коли ріши подарував невразливість всьому його тілу, за винятком п'яти.* *(вгору)*

[7] *Анакадундубхі — ім'я Васудеви, батька Крішни, дане йому за назвою великих барабанів, у які, відповідно до переказу, били тільки-но він з'явиться на світ.* *(вгору)*

[8] *Судхарма — Справедливість, Закон, назва божественної сабхи, Зали зборів, і одночасно — сабхи ядавів (тлумачення назви — Вмістище закону).* *(вгору)*

КІНЕЦЬ КНИГИ ШІСТНАДЦЯТОЇ